

תוצאותיה המאוחרות של הקריאה המוקדמת

מחקר צריך לזעזע את החברה הגרמנית לעין ערוך יותר מאשר גולדהאגן, מצטטת חוקרת התרבות זהר שביט מתל-אביב את הסכמתה של קוראת של ספרה החדש, ממש כאילו היא צפתה את התנגדות המצפה לה. שביט מתמסרת כבר שנים רבות לדימוי השואה בספרי הילדים המערב-גרמניים ועוררה בכך קולות מחאה גואים. לא מימין ולא רק בגרמניה, אלא גם מתוככי השמאל וגם בישראל התעורר פולמוס חריף. יש אף מי שמייחס לה דיעה קדומה. היא רוצה, אומר מלטה דאהרנדורף - שבשנת 1988 ערך יחד עם שביט את "תיאור הרייך השלישי בספרות הילדים והנוער" - להכפיף הכל לתיזה שלה על הגרמנים הרעים, ובכך מתעלמת מן העובדות. תובנותיה של שביט טורדות משום שהן נשמעות צלולות כזכוכית, משום שהן סבירות ומסנוורות.

ספרות הילדים והנוער הגרמנית מעבירה תמונה מסולפת של מה שאירע בשנים 1933-1945. חשוב לציין: שום דבר אינו מוכחש או מושחק. אך ניכרת התאמה כמעט מסתורית של קווי הסיפור. הנאצים מתוארים כמו כובשים מכוכב רחוק, כמו "האחרים", שהתנגדות להם היתה מסוכנת מדי עבור האזרח הממוצע. היהודים בזרותם דומים דמיון מדהים לנאצים. הגרמנים נקלעו כביכול בין שתי חזיתות: עם הפושעים סבל ברייך השלישי לפחות כמו הקורבנות.

בגלל הספקנות הגדולה בתחילת עבודתה, הרחיבה המחברת את מה שהחל כמחקר נקודתי לפרויקט רחב, שבו ניתחה בסופו של דבר יותר משלוש מאות ספרי ילדים. ההסתייגויות הביקורתיות שהושמעו במהלך העבודה מצאו לפחות בחלקן מענה ב"עבר ללא צל", שהופיע כעת בהוצאת עם עובד: קיים גם "שיח אלטרנטיבי". קלרה אשר-פינקנהוף, גודרון פאוזוואנג, וינפריד ברוקנר ושני סיפורים של כריסטינה וארנסט נסטלינגר הם לדעת שביט יוצאים-מן-הכלל ראויים לשבח אך נדירים מכדור-צמר-גפן קולקטיבי, שרק מעל לפני השטח נועד להגן על הילדים מפני תיאורים פלסטיים מדי של השואה.

ההכללה הפרובוקטיבית של שביט מעלה שאלות שאולי אף אינה רוצה להעלות, אך הן מבעבעות מתחת לפני השטח, משום שתמונות מסולפות משתמרות ונמסרות הלאה. האם הזעזוע המוסרי מתופעות כמו ירג היידר משמש כפטור מהתמודדות אמיתית? בהתבוננות מקרוב אפשר היה לראות שציון מחנות הריכוז כמחנות ענישה אינו נובע מחשיבה נאצית סמויה, אלא שטעויות דיבור וחשיבה כאלה נתמכות גם על-ידי ספרות ילדים, המייפה במקום שאין שום דבר להאדיר, המחליקה במקום שיש לבנות בו ביצורים, מאזנת במקום שבו הריחוק הוא הערובה היחידה להבנה. חסד הלידה המאוחרת אינו מיקרוצ'יפ של אמונה נכונה.

עם המרחק מן המאורע גדלה חשיבותו של השיוך הנכון גם של מה שנראה בלתי מהותי. רק שתי דוגמאות: האנס פטר ריכטר מתאר ב"שמו היה פרידריך" את ליל הבדולח כשיכרון דמוי-הסתממות ומלא תאוה, כמעשה קונדס נערי מתמשך. ונדלגרד פון שטאדן כותבת ב"לילה על העמק" שרק "קשוחים" מעטים היו במחנה הריכוז ו"שלטו בו".

חלק ממה ששביט חושפת כאנטישמי הוא כנראה פילושמי בכוונותיו. הנאראטיב מועד לפרשנות שגויה, במיוחד כאשר הכוונות הטובות מנצחות את האמת. בעלות הברית לא ייחסו אחרי 1945 עוצמה חינוכית מיוחדת לספרות הילדים. את הדיפרנציאציה בתמונת השפה אפשר להשיג רק בגרמניה. בעובדה שסופרת יהודייה כותבת בראש ובראשונה משום שהיא רוצה להיות נושא ההיסטוריה ולא מושאה, הכירה כלגיטימית ארנסטינה שלאנט בניתוחה את הספרות הגרמנית בהקשר אחר לגמרי. אשמה קולקטיבית אינה יכולה להיות התוצאה הסופית. אולם באופן קולקטיבי, ללא אשמה, נשלחו היהודים אל מותם. תודעה זו הפכה לחלק מן הזיכרון היהודי ותישאר כזו. המרירות עלולה לפתות להגזמה. לכן צריך המדע הגרמני להמשיך את העיסוק האינטנסיבי בנושא ולהעבירו הלאה לבתי ההוצאה, כדי להפקיע לבסוף מן המבוגרים את התירוץ המסוכן, שלא ידעו על כל זה דבר.

מיכאל מאיר